

Poprvé na scéně. K premiéře Dvořákovy *Rusalky* v Národním divadle v roce 1901

Veronika Vejvodová

First Time on Stage. Premiere of Dvořák's *Rusalka* in the National Theater in 1901

Abstract: *The study brings a new perspective and unknown facts about the world premiere of Dvořák's most famous opera Rusalka, which was first performed on 31 March 1901 at the National Theatre in Prague. Through previously unheeded sources and literature, the text provides a detailed description of the circumstances of the premiere and the dramatic situation in the management of the National Theatre, which underwent a major change in 1900. The premiere of Rusalka was given exceptional care by the theatre: the composer attended rehearsals of the orchestra led by the newly elected head of the opera, Karel Kovařovic, who had a reputation as an excellent conductor. Great attention was also paid to the costume and stage design. However, the premiere was jeopardised on the day of its performance by the main character of the prince, the European renowned tenor Karel Burian, who cancelled the performance on the same day. He was replaced by Bohumil Pták, who, according to his recollection of these events, had studied the role with Burian. The issue of the premiere of Rusalka also opens up the topic of the relationship between Kovařovic and Dvořák, two prominent figures of Czech opera at the end of the 19th century, which is discussed against the background of the later so-called struggle for Dvořák (1913).*

Keywords: Antonín Dvořák, *Rusalka*, opera, Karel Kovařovic, premiere

Předkládaná studie přináší nový pohled na monograficky dosud nezpracované téma: události kolem premiéry Dvořákovy *Rusalky*, op. 114, B203.¹ Práce je zaměřena na konkrétní období od dokončení instrumentace opery a odevzdání autografu partitury do Národního divadla za účelem pořízení opisu k provozování až po samotnou premiéru opery v Národním divadle 31. března 1901.² Dílčím pojednaným tématem, které s premiérou *Rusalky* bezprostředně souvisí, je vztah skladatele, dirigenta a tehdejšího šéfa opery Národního divadla Karla Kovařovice se skladatelem Antonínem Dvořákem. Tato témata zhodnocuji na základě některých opomíjených pramenů jako např. provozovací partitury a historických partů z premiéry *Rusalky*, které obsahují rukopisné poznámky hráčů orchestru, nebo kostýmních a scénických návrhů a fotografií či dobových recenzí.³

Před premiérou: opis partitury, zkoušky a ohrožení premiéry

Dvořákova *Rusalka* patří mezi trojici skladatelových posledních oper (*Čert a Káča*, op. 112 B201, *Rusalka* a *Armida*, op. 115 B206), které skladatel komponoval po návratu z Ameriky s přestávkami v letech 1898–1903. Libreto Jaroslava Kvapila, které námětově čerpá z několika zdrojů (*Malá mořská víla* J. A. Andersena, *Undine* Friedricha de la Motte Fouqué, *Potopený zvon* Gerharda Hauptmanna) bylo skladateli nabídnuto patrně prostřednictvím ředitele Národního divadla F. A. Šuberta na podzim roku 1899.⁴ Dle datace uvedené na prvním listu skladatelovy souvislé skici k prvnímu jednání opery začal Dvořák *Rusalku* komponovat až 21. března 1900 („Začal 19 21/4 00 Antonín Dvořák.“),⁵ ačkoliv jiné nedatované skici

1 Názvy děl uvádím s opusovými čísly a čísly katalogu Jarmila Burghausera pouze při první zmínce.

2 Studie se nevěnuje podrobnému rozboru obsahu recenzí na premiéru *Rusalky*. Toto téma je částečně zhodnoceno ve studii: VEJVODOVÁ, Veronika. Světové téma v českém hávu. Rána recepce Dvořákovy *Rusalky*. In: *Dílo a proměna myšlení v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2023 [v tisku]. Dále také: ŠUPKA, Ondřej. *Recepce Dvořákovy a Kvapilovy Rusalky*. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav hudební vědy, 2011.

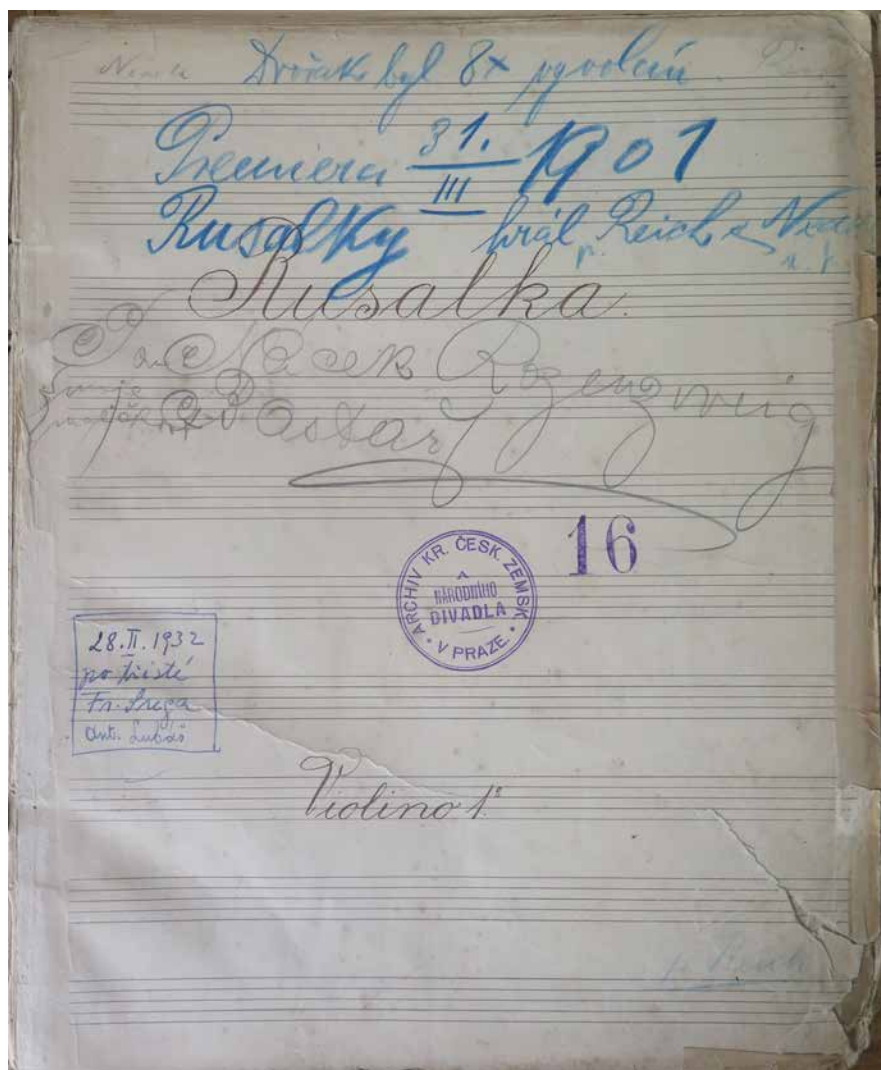
3 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národnímu muzeu (DKRVO 2019–2023/23.I.c. 00023272).

4 KVAPIL, Jaroslav. O vzniku „*Rusalky*“. *Hudební revue*, říjen 1911, roč. 4, č. 8–9, s. 429; KVAPIL, Jaroslav. O čem vím. *Sto kapitol o lidech a dějích z mého života*. Praha: Orbis, 1932, s. 229.

5 Skica je uložena v Národním muzeu – Muzeu Antonína Dvořáka (dále jen NM-MAD), inv. č. S 76/1423/1.

Mgr. Veronika Vejvodová, Ph.D.

Muzeum Antonína Dvořáka
Národní muzeum
veronika.vejvodova@nm.cz

Obr. 1: Part houslí z premiéry Dvořákovy *Rusalky*. Uloženo v Uloženo v Knihovně notových materiálů Národního divadla, sign. HP16P3.

6 Nedatované skici uloženy v NM-MAD, inv. č. S 76/1427, S 76/1678 (Americký skicář č. 6).

7 O tom píše také ŠOUREK, Otakar. *Život a dílo Antonína Dvořáka*, 4. část. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 148. (Dále jen ŠOUREK 4).

8 Autografní partitura uložena v NM-MAD, inv. č. S 76/1421.

9 Opis partitury je uložen v Knihovně notových materiálů Národního divadla, sign. HP16P3 1-3 (dále jen KNM ND).

10 Originál smlouvy je uložen v Archivu Národního divadla (dále jen A ND), bez sign.; publikována byla v edici: Antonín Dvořák. *Korespondence a dokumenty*, ed. Milan Kuna, sv. 9. Praha: Editio Bärenreiter 2004, s. 452–453 (dále jen ADKD 9).

svědčí o tom, že se skladatel začal operou zabývat již dříve.⁶

S ředitelem Šubertem byl Dvořák také patrně domluven na okamžitém provedení opery hned po jejím dokončení.⁷ Proto odevzdával rukopis své partitury do Národního divadla postupně k opsání po jednotlivých jednáních, nikoliv po dokončení kompletního díla. Svědčí o tom datace ve skladatelově autografní partituře na konci druhého jednání („Bohu díky! Dokončeno dne 4. září 1900 na Vysoké ve tři hodiny odpoledne Antonín Dvořák“)⁸ ve srovnání s datem opsání téhož jednání v divadelní partituře, do které opisovač Karel Majer zaznamenal datum dokončení opisu: „26. 10. 1900“.⁹ Druhé jednání Dvořák v rukopisu dokončil 4. září na Vysoké, hned poté patrně velmi rychle rukopis tohoto jednání poslal do Národního divadla, protože opis byl již 26. října hotov. Po odevzdání rukopisu druhého jednání začal pracovat na jednání třetím. Bohužel není již možné určit, kdy bylo opsáno první

a třetí jednání, jelikož strany opisu divadelní partitury s přípisy opisovačů jsou poškozené. Ze srovnání rukopisů všech tří jednání vyplývá, že každé z nich opsals jiný opisovač.

Všechny tyto okolnosti nasvědčují tomu, že domluva o provedení nové opery mezi ředitelem Šubertem a Dvořákem proběhla prakticky ihned poté, co Dvořák Kvapilovo libreto přijal ke zhudebnění. Smlouva mezi Národním divadlem a skladatelem byla však podepsána až den po premiéře *Rusalky*, tedy 1. dubna 1901.¹⁰ Mohlo se jednat o běžnou praxi Národního divadla, jelikož podobně Dvořák podepsal později i smlouvu na operu *Armida*, která měla premiéru 25. března 1904. Na smlouvě s Národním divadlem však nalézáme datum 6. dubna 1904.¹¹

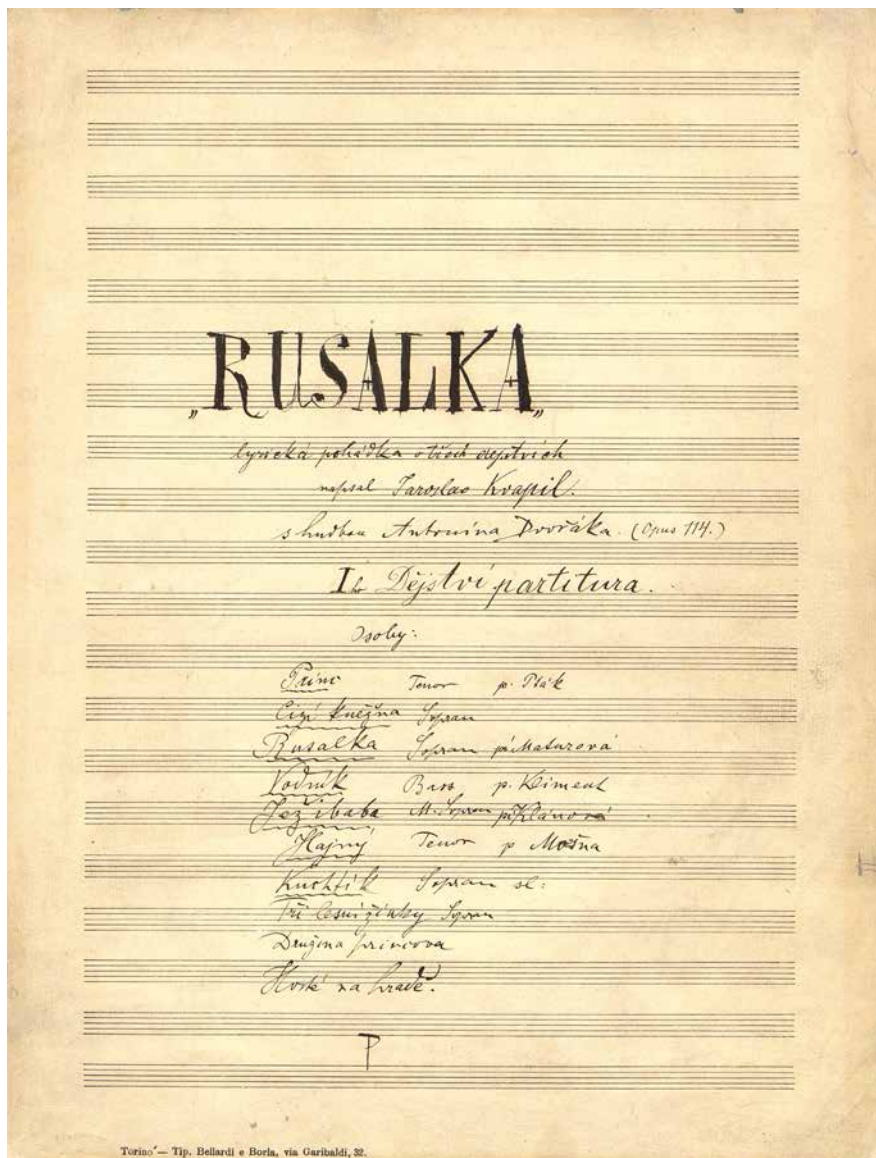
Po opsání partitury a vytvoření klavírního výtahu,¹² začaly korepetice se zpěváky, o kterých se z pramenů mnoho nedozvídáme. Zůstalo nám svědectví pouze o instrumentálních zkouškách, a to díky hráčům orchestru Národního divadla, kteří si do svých partů zapisovali nejrůznější poznámky. Tak se z partů houslistů Maislera a Kozla z 1. skupiny houslí dovídáme data zkoušek na premiéru *Rusalky* (přepis uvádím v originálním znění):

Zkouška smyčce	18. března, ráno
Zkouška smyčce	18. března, večer
	20. března
	23. března
Orchestr	26. března
	27. března, ráno
	27. března, večer
Společná	28. března
	29. března
Hlavní	30. března
Škrty	2. dubna
Scény ježibaby	27. května

Uvedený rozpis svědčí o intenzivním zkoušení před premiérou opery, která se uskutečnila 31. března 1901. Původně však měla být *Rusalka* uvedena dříve, termín byl ale posunut kvůli dramatické

situaci odehrávající se v Národním divadle během února 1901. Nový šéf opery, skladatel a dirigent Karel Kovařovic, který do funkce nastoupil spolu s novým mladočesky orientovaným vedením Národního divadla 1. července 1900 (nově vzniklá Společnost Národního divadla s ředitelem Gustavem Schmoranzem vystřídala staročeské Družstvo Národního divadla pod vedením Františka Adolfa Šuberta)¹³ a který byl zároveň prvním dirigentem *Rusalky*, čelil od počátku svého působení na této pozici ostré kritice ze strany některých členů divadla a odborné veřejnosti. Situace vyvrcholila 11. února třítydenní stávkou orchestru, mužského sboru a technického personálu divadla. Po dobu stávky hrála v Národním divadle pouze činohra, zatímco činnost operního souboru byla pozastavena. Kovařovic se však stávkujícími hudebníky nenechal zatlačit do kouta a do divadelního orchestru povolal jiné hráče, kteří tou dobou působili v zahraničí nebo v jiných českých orchestrech. Stávka skončila zásadní obměnou členů orchestru a ti hráči, kteří z divadla odešli, vytvořili základ pro Českou filharmonii.¹⁴

Ačkoliv o tom nemáme žádný přímý doklad, stávka musela i u Dvořáka vyvolávat velké obavy o uvedení jeho nové opery. *Rusalka* byla nakonec provedena po Mozartově *Figarově svatbě* (premiéra 9. března 1901)¹⁵ jako druhá premiéra v podání nově sestaveného orchestru. Výkony tohoto obnoveného tělesa byly bedlivě sledovány nejen kritikou, ale také samotným Dvořákem, který si podle zprávy z Lidových novin zašel nový orchestr obhlédnout na jednu ze zkoušek na *Figarovu svatbu*: „Nový orchestr přišel si poslechnout mistr Dvořák a pronesl o něm svou kritiku. Uvádíme ji, nemusíte se obávat, že v ní viděno bude nějaké dělání nálady pro něj; dojdouť ‚Lid. Noviny‘ sem do Prahy teprve po prvním ohni nového orchestru v zítřejší (sobotní) ‚Figarově svatbě‘. Dvořák po první polovici zkoušky přispěchal ku Kovařovicovi a gratuluje mu k výsledku jeho práce s novým orchestrem dodal výslovně: ‚Tak by to byl starý orchestr nezahrál.‘ Výrok tím těžší váhy,

že Dvořák neměl a nemá příčiny být nějak proti starému orchestru zaujat.¹⁶ Orchester se patrně opravdu podařilo dostat na lepší úroveň. Jeho kvality v recenzích na premiéru *Rusalky* vyzdvihovali čeští i zahraniční kritici, pouze Emilian Hoffer poznamenal, že obnova orchestru se zdařila pouze částečně.¹⁷

Dvořák byl na zkouškách *Rusalky* přítomen a s Kovařovicem během těchto zkoušek živě debatoval o interpretaci díla. Svědčí o tom několik dokladů; jedním z nich je vzpomínka Dvořákova syna Otakara uveřejněná v Národních listech: „Zkoušek na *Rusalku* pilně se otec účastnil a leckde projevoval svá přání, zejména pokud temp se týkalo.“¹⁸ Otakar však nebyl jediným pamětníkem těchto událostí, byl to také kritik Emilian Hoffer – jeho svědectví nalezneme v recenzi na premiéru *Rusalky* v časopise *Dalibor*: „V obří originální partituře nejen mohl jsem

Obr. 2: První verze titulního listu Dvořákovy rukopisné partitury *Rusalky*. Uloženo v Národním muzeu – Muzeu Antonína Dvořáka, inv. č. S 76/1422.

11 Originál smlouvy je uložen v A ND, bez sign.; publikováno v ADKD 9, s. 476–477. Po premiéře Armidy měl Dvořák již značné zdravotní problémy, což bylo patrně důvodem toho, že smlouvu podepsal až 12 dní po premiéře.

12 Žádný rukopisný klavírní výtah (ani autograf, ani opis) se bohužel nedochval. V KNM ND nalezneme pouze klavírní výtah pro balet, sign. 2 C 267.

13 Družstvo Národního divadla bude dále uváděno pouze jako Družstvo, Společnost Národního divadla dále jen jako Společnost.

14 ŠOUREK 4, s. 148, 167–169. Více o stávce NĚMEČEK, Jan. *Opera Národního divadla v období Karla Kovařovice 1900–1920, I. díl 1900–1912*. Praha: Divadelní ústav – Český hudební fond, 1968, s. 59–80 (dále jen NĚMEČEK); PIVODA, Ondřej. *Kovařovic, Karel. Český hudební slovník osob a institucí* [online]. Brno: Centrum hudební lexikografie. Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity [cit. 25. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.ceskyhudebnislovník.cz/>.

15 Online Archiv Národního divadla [online]. Praha [cit. 18. 8. 2022]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz> (dále jen Archiv ND).

16 [Nový orchestr přišel si poslechnout]. *Pražská kronika. Lidové noviny*, 10. 3. 1901, roč. 9, č. 59, s. 2. Je pravděpodobné, že tuto zprávu zprostředkoval brněnským Lidovým novinám skladatel Leoš Janáček, přítel Antonína Dvořáka.

17 „Máme nyní orchestr jen z části a to v některých skupinách (jako harfy, polnice) málo šťastně renovovaný, při čemž dosti přítěže v něm zůstalo, jak ukázala zejména nekonzertní houslová sola p. Kozlova při „Wertheru“. HOFFER, Emilian. [Máme nyní orchestr]. *Rozhledy*, 13. 4. 1901, roč. 11, č. 2, s. 60.

18 DVOŘÁK, Otakar. *Z mých vzpomínek na otce. Národní listy (příloha)*, 1. 5. 1929, roč. 69, č. 120, s. 2 (dále jen DVOŘÁK).

19 HOFFER, Emilian. *Rusalka. Dalibor*, 6. 4. 1901, roč. 23, č. 14, s. 112.

20 Autografní partitura Dvořákovy Rusalky, uložená v Národním muzeu – Muzeu Antonína Dvořáka, inv. č. S 76/1421 (dále jen NM-MAD). Partituru po opsání v Národním divadle nechal Dvořák svázat do polokožené vazby.

21 DVOŘÁK, s. 2.

sledovati, jak suverénně ovládá Dvořák orchestrální paletu, nýbrž i dle dat jednotlivých oddílů, jak rychle v určitou podobu utvářel své hudební myšlenky odívaje je v šat mistrné orchestrace. Dne 27. listopadu 1900 byla partitura „Rusalky“ zúplna hotova. [...] Panu chefovi Kovařovicovi byla výborným vodítkem stálá účast skladatelova při studování novinky a proto předvedl ji v nerušené integritě a v duchu Dvořákově, řídě pečlivě první její provedení.¹⁹ Dalším dokladem Dvořákovy přítomnosti při zkouškách jsou skladatelovy poznámky tužkou v autografní partituře. Dvořák si poznamenával změny, které měly být opraveny v divadelní partituře.²⁰ Jde o drobné změny v instrumentaci, agogice a dynamice.

Kromě problémů s divadelní stávkou byla *Rusalka* dramaticky ohrožena ještě jednou, v den své premiéry. Do hlavní role prince byl obsazen zpěvák s velkým renomé, které získal především ztvárněním wagnerovských rolí v německých operních domech, tenorista Karel Burian. V den premiéry se však podle dvou dochovaných svědectví zdržel v hostinci a v podnapilém stavu odřekl účast na premiéře: „Tehdy prince studoval Karel Burian a všechny zkoušky s sebou dělal, mezi nimi i generálku. V den, kdy měla být *Rusalka*, byl odpoledne ještě otec v divadle a přišel domů rozmrzen se zprávou, že Burian je ještě u Malinů a odřekl večer *Rusalku*. Nevím, kdo tehdy způsobil, že večer *Rusalka* přece byla a v ní prince zpíval bez jediné zkoušky [kla]vírní Bohumil Pták. Tehdy otec doma druhý den řekl: Je to safraportská odvaha beze zkoušky pustit se do takové partie a od té doby měl Ptáka opravdu velmi rád a dokonce partii Rinalda v *Armidě* psal úmyslně v nižší poloze, jen pro Ptáka samotného.“²¹ Tato vzpomínka Otakara Dvořáka vyvolala reakci samotného Bohumila Ptáka, který měl po letech potřebu uvést věci na pravou míru, a tak po třech týdnech od otištění Dvořákova textu publikoval v deníku *Reforma* svou vlastní, zevrubnou verzi celého příběhu. Zřejmě byl potěšen tím, jak dobře o něm Dvořák po premiéře *Rusalky* mluvil. Fakticky se

ve své vzpomínce shoduje s Otakarem Dvořákem, navíc ještě uvádí další detaily ke zkouškám na *Rusalku* a k samotné premiéře. Jeho článek uvádím doslovně tak, jak vyšel v deníku *Reforma*, včetně členění odstavců:

„Feuilleton

B. Pták, býv. člen opery Nár. divadla v Praze:

Jak jsem zachránil premiéru „Rusalky“ a pro koho psal Ant. Dvořák hlavní partie.

Při jubileu hudebního velikána našeho národa vyrojilo se i mnoho vzpomínek, zvláště od těch, kteří s nesmrtelným Dvořákem se stýkali. I já setkal jsem se s mistrem, byv angažován k Nár. divadlu po velkém úspěchu na venkově. V prvním roce mého působení scházeli jsme se před zkouškou vždy ve vestibulu pokladny z Tylova nám.

Pamatuji se jako dnes, že u rohu sklepných dveří byla lavička – tam sedával nezapomenutelný kapelník Čech, kap. Anger a mezi nimi mistr A. Dvořák, pokuřující svůj krátký doutník, pouštěje svým hustým knírem mrak dýmu. Při tom vesele odpovídal na otázky pánů kapelníků. Také moje maličkost si k nim časem přisedla a poslouchal jsem, co si pánové vypravují.

Jednou vyskočil náhle A. Dvořák s lavice a praví ke mně: „Ptáku, teď píš pro vás roli prince v „Rusalce“, to víte, jak vás znám – za takovou *Rusalkou* budete neustále běhat, jí hledat – a ty arie! Zkrátka, píš to jen pro vás – a nikoho jiného v té partii nechci!“

Já stál před ním pln radosti a nemohl jsem mu ani z radosti poděkovat.

Obzvláště, když obrátil se na kap. Čecha: „Adolfe, ta partie bude pro Ptáka dělaná a pro jeho hlas stvořená“ a když kapelník Čech s radostí stranou mně tisknul ruku říka: „Ptáku, je čas! Musíme jít zkoušet!“ – Odcházel jsem s místa a ještě jsem slyšel velikého našeho genia Dvořáka „Ptáku, teď píš pro vás roli prince v *Rusalce*.“

Ve zkoušce u kap. Čecha byl radosti tak nadchnut, že ač jsem měl první zkoušku

na Kozinu v Psohlavcích, kterou jsem měl tak rád, poprosil jsem p. kap. Čecha, aby mě dříve ze zkoušky propustil, že musím sejít dolu do vestibulu, abych poděkoval velkému mistru za ta krásná jeho slova.– Sejda dolu, mistra jsem již nezastihl, leč později jsem opět na tom samém místě mu poděkoval a slíbil, že se těším na první klavírní zkoušku.

Leč k věci samé, k nadpisu tohoto feuilletonu. Sledoval jsem s nadšením nynější oslavné články ve všech našich novinách, věnované památce A. Dvořáka a nejvíce mně zaujal feuilleton v ‚Nár. listech‘ ze dne 1. května 1929 p. Ot. Dvořáka ‚Z mých vzpomínek matce‘, kde mezi jiným píše též vzpomínku na premiéru ‚Rusalky‘, totiž:

‚Zkoušek na Rusalku pilně se otec účastnil a projevoval svá přání zejména pokud temp se týkalo. Tehdy prince studoval Karel Burian a všechny zkoušky s sebou dělal, mezi nimi i zkoušku generální. V den, kdy měla být Rusalka hrána, byl otec v divadle a přišel domů rozmrzen se správou, že Burian odřekl večer premiéru Rusalky.‘–

Jak jsem už předem podotkl. Psal velký ten genius pro mne roli prince v Rusalce, já, ač byl jsem tolik zaměstnán, i denně zpívaje různé opery, po odchodu a útěku tenora od Nár. div. obdržel jsem jednoho dne od mistra klavírní výtah Rusalky.

V té době byl angažován K. Burian a tu stalo se mi také velké příkoří. Jda se jednou podívat na tabulku, na které se oznamovaly hodiny zkoušek, viděl jsem tam: O 10. hod. dopol. ‚Rusalka‘ – p. K. Burian. Byl jsem tak překvapen, že jsem sotva došel domů. Druhý den jsem spěchal do divadla a na ředitele, co že to je, že role přidělená mi samotným skladatelem, jest dána p. Burianovi. Ve vestibulu spatřil jsem seděti A. Dvořáka. Šel mi vstříc a ptá se: ‚Jak to, že má Burian zkoušku v Rusalce?‘ Já mu ani odpovědět nemohl – tu mě vzal pod paží a odešel se mnou hned k řediteli Šubrtovi. V ředitelně pak řekl: ‚Kdybych měl i premiéru vzít z Nár. divadla tak to udělám a dám jí do Brna, nebude-li Pták první zpívat roli prince.‘ Já celého rozhovoru ani nevyčkal,

v rozrušení šel jsem dolu do vestibulu. Čekal jsem na Dvořáka dlouho. Přišel zamyšlen a zadumán a řekl mi, co mu řekl o věci ředitel: ‚[...] budou se střídat, jednou Burian, podruhé Pták, ale první bude zpívat Burian.‘ Zkoušelo se, ale já ze zkoušek byl vynechán.

Leč prostudoval jsem po chvilkách velké dílo Dvořákovo doma u klavíru a tak snad mohu říci, že bych byl mohl všechny role v Rusalce zpívat při premiéře nazpaměť. Blížil se den premiéry a já v duchu vzpomněl slov velkého mistra ‚jen pro vás píši tu roli prince‘ – však nezpívám – zpívá ji jiný!

Bylo to as týden před premiérou, dostavil se ke mně ředitel velké fonografické firmy z Berlína, zda bych byl ochoten za velký honorář zpívat na fonografické válečky, zejména arie z českých oper a krásné české naše národní písně. Honorář byl smluven a to dosti veliký – 40 korun za píseň

Obr. 3: Růžena Maturová v kostýmu Rusalky, 2. jednání. Uloženo v Národním muzeu – Muzeu Bedřicha Smetany, inv. č. E XX1108.

22 *Reforma (Ústřední deník Československé živnostensko-obchodnické strany středostavovské), 26. 5. 1929, roč. 69, č. 123, s. 2–3; SLAVÍKOVÁ, Jitka (ed.). Bohumil Pták: Jak jsem zachránil premiéru Rusalky a pro koho psal Ant. Dvořák hlavní partii. Hudební rozhledy, 2001, roč. 54, č. 8, s. 41–42. Tuto vzpomínku částečně přelumočil Otakar Šourek ve 4. díle své dvořákovské monografie: ŠOUREK 4, s. 148–149.*

23 *NĚMEČEK, s. 83.*

Král. české zemské divadlo v Praze.

Národní divadlo.

V neděli dne 31. března 1901.

Mimo předplacení.

Poprvé:

RUSALKA.

Lyrická pohádka o třech dějstvích od Jaroslava Kvapila.

Hudbu složil **Antonín Dvořák.**

Dirigent: Karel Kovařovic. Regisseur: Robert Polák.

OSOBY:

Prince
Cizí kněžna
Rusalka
Vodník
Carodějnice
Hajný
Kuchtík
Lesní žínka
Jiná žínka
Třetí žínka
Lovec

Karol Burian.
Marie Kubátová.
Růžena Maturová.
Václav Kliment.
Růžena Brodáčová.
Adolf Krössing.
Vilemína Hájková.
Amalie Bobkova.
Ella Tvrdková.
Helena z Towarnických.
František Štr.

Družina princova, hosté, lesní žínky, rusalky.

Lačátek o 7. hodině.

Po prvním dějství přestávka.

Konec před 10. hod.

V pondělí dne 1. dubna 1901.

176. hra (4. čítrka) v předplacení.

Prodaná nevěsta.

Tiskem Národní tiskárny a nakladatelství.

Nákladem ředitelství Národního divadla v Praze.

Obr. 4: Divadelní cedule k premiéře Rusalky. Uloženo v Národním muzeu – Historickém muzeu, Divadelním oddělení, sign. H6C-113 1.

24 PACLT, Jaromír. Pták, Bohumil. In: Národní divadlo a jeho předchůdci. Slovník umělců divadel Vlasteneckého, Stavovského, Prozatímního a Národního (ed. Vladimír Procházka). Praha: Academia, 1988, s. 396.

25 NEJEDLÝ, Zdeněk. Dějiny opery Národního divadla. Díl druhý. Praha: Nakladatelství práce, 1949, s. 55.

26 NĚMEČEK, s. 74.

– a tuším, že ve smlouvě bylo 50 válečků nazpívat. Vše bylo ujednáno a určen den 31. března 1901. Byla to neděle. A proč jsem určil ten den? Poněvadž jsem ten den nezpíval, byla premiéra Rusalky. V ten den již ráno v 7 hod. přišli do mého bytu na Smíchově se vším potřebným k přijímání na desky. Ke klavíru usedl můj milý přítel, skladatel Čelanský. Nazpíval jsem od 8. hod. ráno do 4. hod. odpo. bez oddechu 50 válečků arií z různých českých oper a arií z Rusalky ‚Pohádka má‘. Všem se zdařilé snímky líbily. Hned na to bylo mi zapláceno – jakživ jsem tolik peněz neměl. Válečky s písněmi byly zatím velmi opatrně skládány do vaty a do beden a hned odeslány do Berlína k rozmnožení. Rozloučiv se s ředitelem

firmy, vzpomněl jsem si, že půjdu na premiéru Rusalky do divadla.

Tu někdo náhle zazvoní a do dveří dere se náš operní sluha Rycl. Chudák, byl spěchem celý udýchán. Já naň: ‚Co tu chcete, Rycl?‘ a zatím co jsem hledal židli, ptám se: ‚Co se stalo?‘ Až konečně ze sebe vykoktal:

‚Ho-honem, musej jít zpívat prince v Rusalce – Burian je někde v ho-hospodě namazanej – odrekl...‘ ‚Já to neumím!‘ odpovídám. ‚To maj jedno, posílá mě sem pan ředitel a že se odtud nesmím hnout, dokud jich neodtáhnou do divadla. Dole čeká drožka.‘ – ‚Tak jedou do divadla, Rycl, a řeknou, že jsem tak churav, že zpívat dnes nemohu.‘

Chtěl jsem se předem zajistit v pádu změny, abych nemusel ten večer vůbec zpívat – neb považte vzácní čtenáři, celý den jsem zpíval!

Rycl smutně svěsil hlavu, řka: ‚Tak já jdu – ale ať zůstanou doma, co když bude změna.‘ Oddychl jsem si. Rycl odejel – také však bylo mé překvapení, když ve čtvrt hodině opět zvonek zařinčí. Otevru – věřit zraku svému nechci – vchází kapelník Čech, ředitel Šubrt a třetí – náš veliký mistr Dvořák.–

Nejdříve začal řed. Šubrt: ‚Pane Ptáku, již víte, co se stalo! Ale Rusalka dnes musí být za každou cenu a vy jistě to umíte.‘ Kapelník Čech: ‚Ptáčku, jen pojďte, uděláme narychlo zkoušku u klavíru a co se týče scenerie, vše vám řekne regisseur Polák.‘ (Měl režii.)

Jedině veliký mistr Dvořák ani slova nepromluvil, jen stál mezi dveřmi, hladě si svůj vous. Já jsem se naučil roli Prince sám doma, ale bál jsem se jen, že celý den jsem zpíval a únava hlasová se může dostavit večer a taková slavná premiéra, divadlo vyprodáno, kritikové z ciziny, to vše dělalo mně velkou starost – leč šel jsem do boje, narychlo jsem se oblékl a dole do fiakru sedl a jel do divadla. Kapelník Čech šel se mnou do zkušebního sálu, chtěje se mnou probrat partii prince, leč já jej poprosil, aby se neobtěžoval, že jsem si jist každé noty i tempa. Ze zkoušky sešlo a již přede dveřmi zkušebního sálu netrpělivě čekal vrchní

garderobier Šilhavý s ostatními krejčími, neb kostýmy musely býti narychlo přešívány, neboť Burian byl menší postavy. Vše bylo již připraveno a o 7. hod. večerní začala premiéra Rusalky. Nedaleko jeviště byla má garderoba a zvuky ouvertury zaznívaly a velké umění naší primadony pí. Maturové dolehlo ke mně do garderoby. Stále jsem myslel na svou odvahu zpívat premiéru Rusalky beze zkoušky. Bylo po prvním aktu, hlas můj zněl neobyčejně svěže a při zpívání finále v 1. aktu „pohádka má“, vzpomněl jsem si, že před několika hodinami, zpívaje do fonografu, netušil jsem, že budu zpívat při premiéře Rusalky.

Rusalka měla veliký úspěch, po každém aktu bouře potlesku na kterém Lví podíl brala naše slavná představitelka Rusalky p. Růžena Maturová.–

Vracím se ještě k feuilletonu pana Otakara Dvořáka „Z mých vzpomínek na otce“, kde mezi jiným píše, jak v den po premiéře Rusalka odp. přišel mistr Dvořák domů, řka: „Nevím, kdo způsobil, že večer Rusalka přece byla a v ní prince zpíval bez jediné zkoušky Bohumil Pták! Je to safraportská odvaha beze zkoušky pustit se do takové partie – a jak krásně zpíval.“ Opravdu však od té doby měl mne opravdu rád a proto i Rinalda v „Armidě“ psal zase pro Ptáka.“²²

Jak Bohumil Pták ve vzpomínce naznačil, neměl v divadelním souboru po nástupu *Společnosti* jednoduché postavení (byl angažován již za starého vedení v roce 1896). Byl sice pěvcem zvučného hlasu, ale chybělo mu školení jak pěvecké, tak herecké.²³ Jak uvádí Jaromír Paclt, „zpočátku nedokázal potlačit unyle sentimentální přednes kantilény, kterému přivykl na mimopražských scénách. Patřil ke generaci zpěváků, kteří mnohem lépe zpívali, než hráli; jeho pohyby na scéně byly často nemotivované, gesta strojená.“²⁴ Brzy po nástupu nového vedení divadla se navíc dostal do Kovařovicovy nepřízně, jelikož na zkoušce popletl árii Lenského z Čajkovského opery *Evžen Oněgin*. Kovařovic pak pěvce veřejně napomenul na vývěsce divadelních zkoušek („Pan Pták má zítra o 3. hodině zkoušku

tak dlouho, až se naučí řádně Lenského z „Oněgina“)²⁵. Tento spor se stal posléze jedním z mnoha argumentů stávkujících divadelníků.²⁶ Z těchto důvodů a kvůli nedostatku tenorů v opěře Národního divadla byl již za vedení *Družstva* do souboru angažován Karel Burian, jeho nástup však připadl právě do doby začátku fungování *Společnosti*. Vedle Buriana byl Pták upozaděn a nebyl ani obsazen do role prince ve Dvořákově *Rusalka*. Přesto si dokázal prosadit jistou popularitu prostřednictvím v jeho vzpomínce zmíněných nahrávek árií prince z Dvořákovy *Rusalky* na fonografické válčky. Jedná se pravděpodobně o nejstarší dochované nahrávky z této opery.²⁷

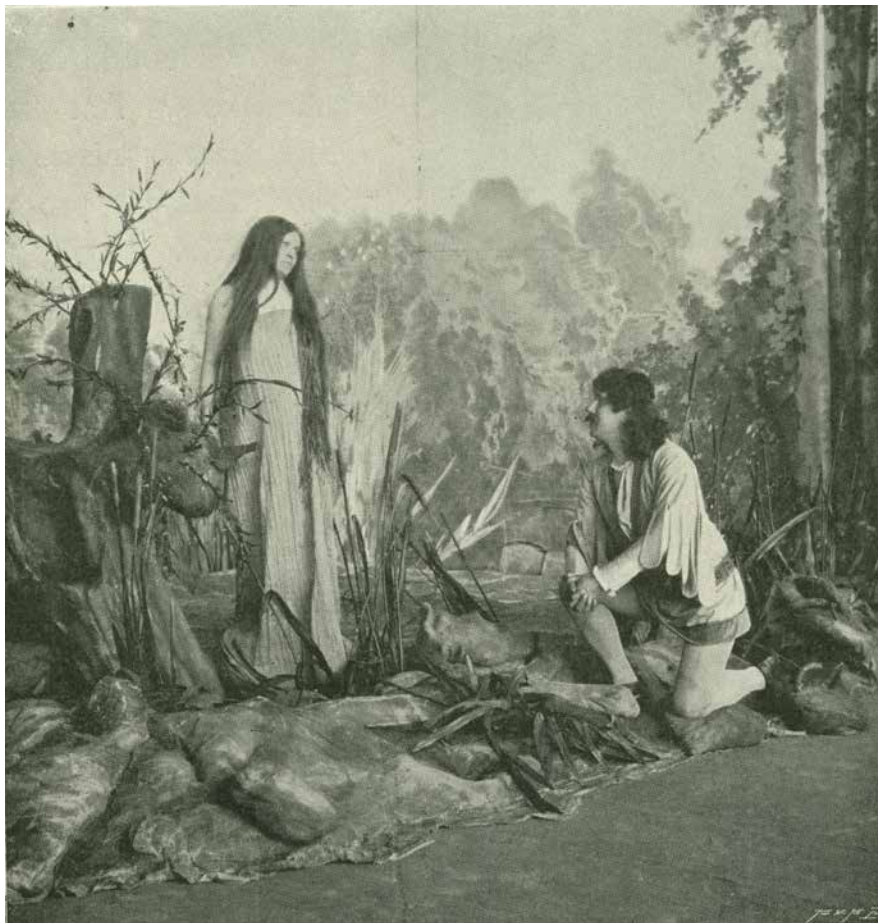
Ptákovy pěvecké kvality reflektovali i někteří recenzenti premiéry *Rusalky* – někteří z nich jeho výkon kritizovali,²⁸ jiní upozorňovali na jeho vynikající výkon a nabádali vedení divadla, aby byl více obsazován.²⁹ Jak si ale vysvětlit chování Karla Buriana? Jeho vztah k novému vedení divadla byl zpočátku velmi vřelý, postupně se ale začal měnit. Pěvec ztrácel smysl pro povinnost a toužil po světových divadlech, „kde by nejen umělecky rostl, ale kde by získal gloriolu slávy, kterou mu mohla Praha stěží dát.“³⁰ Po incidentu s *Rusalkou* žádal o propuštění z Národního divadla, což ale vedení odmítlo – následovalo několikero porušení smluvního závazku s Národním divadlem z Burianovy strany a další incidenty. Zpočátku přátelský vztah s Kovařovicem se zhoršil do té míry, že Burian v roce 1903 žádal při svých vystoupeních pouze dirigenty Mořice Angera nebo Františka Picku.³¹ Po odřeknutí *Rusalky* už v této

Obr. 5: Návrh scény 2. jednání, Jan Kotěra. Uloženo v Archivu Národního divadla, sign. O 302a.

27 Nejstarší nahrávky *Rusalky* v Národním muzeu [online]. Praha [cit. 1. 8. 2022]. Dostupné z: <https://novyfonograf.cz/archiv/120-let-od-premiery-rusalky-oprasujeme-nejstarsi-nahravky-ariiv-narodnim-muzeu/>.

28 Např. ŠILHAN, Antonín. *Národní divadlo: Rusalka. Lyrická pohádka o třech dějstvích od Jaroslava Kvapila. Hudba od Antonína Dvořáka. (Dokončení).* Čas, 6. 4. 1901, roč. 15, č. 95, s. 4 (dále jen ŠILHAN): „Uznávám rád, že pěvec všechny své síly té roli věnoval, ale partie ta psána je často nad mezi hlasu pěvcova, a tu pak tóny jen v největší námahou vyražené vyznějí zcela hluše.“

29 „Partii prince z ochoty za pana Buriana, který je v poslední době dost často indisponován, převzal pan Pták, kterého jsme na jevišti už několik měsíců neviděli. Podal krásný výkon herecký, což zvláště připomínám, a zpěv jeho zněl zvučně a přirozeně, neafektovaně; také správně deklamoval slovními i větnými přízvuky, což s radostí zde konstatuji a byl bych snad mohl již dříve tak učiniti, kdyby rozhodující činitelé byli mu poskytlí příležitost k vystoupení.“ HOFFER, Emilian. *Rusalka. Lyrická pohádka Jar. Kvapila s hudbou Dra. Antonína Dvořáka. Dalibor*, 6. 4. 1901, roč. 23, č. 14, s. 113;

Obr. 6: Bohumil Pták v roli prince a Růžena Maturová v roli Rusalky, fotografie z časopisu *Meziaktí*, 13. 6. 1901. Uloženo v Národním muzeu – Muzeu Antonína Dvořáka, inv. č. S 226/1182.

„Hlasově velmi namáhavou úlohu prince převzal v poslední chvíli za onemocnělého p. Buriana obětavě p. Pták, a překvapil svým oduševnělým přednesem i uhlazenou hrou.

Za obětavost svou, kterou p. Pták již častěji byl osvědčil, zasluhoval by větší pozornosti se strany rozhodujících kruhů, než se mu v době poslední stalo.“ [LOŠTÁK, Ludvík] -ák.

Rusalka. Lyrická pohádka o třech dějstvích od Jaroslava Kvapila. Hudbu složil Antonín Dvořák. (Poprvé v Národním divadle dne 31. března t. r.). Hlas národa, 2. 4. 1901, č. 91, s. 2 (dále jen LOŠTÁK).

30 NĚMEČEK, s. 86.

31 NĚMEČEK, s. 87.

32 Spolu s druhým jednáním Vrchlického hry *Noc na Karlštejně*. Viz Archiv ND.

opeře nezpíval – kromě vystoupení ve třetím jednání v rámci slavnostního představení 13. června 1901 určeného pro císaře Františka Josefa I.³²

Do jaké míry mohl Dvořák vstupovat do výběru představitelů rolí, je těžko posuzovat, ačkoliv Šourek uvádí, že Dvořák si pěvce do *Rusalky* vybíral sám.³³ O tom, že si vybral Růženu Maturovou do role Rusalky, později sama pěvkyně publikovala vlastní svědectví.³⁴ Při kompozici opery ale patrně myslel na některé konkrétní zpěváky. Svědčí o tom fragment autografu finální partitury, původní titulní list opery, do kterého si Dvořák k jednotlivým postavám nadepsal i jména pěvců (ca květen 1900): „Princ tenor p. Pták, Rusalka Sopran pí Maturová, Vodník Bass p. Kliment, Ježibaba M. Sopran pí. Klánová, Hajný Tenor p. Mošna.“³⁵

U ostatních rolí skladatel jména nedoplnil. Jedná se o ranou verzi díla, resp. první orchestraci, kterou Dvořák zavrhl. Svým začátkem se liší od finální verze partitury, zato je motivicky shodná se souvislou skicou (motiv lesních žínek), takže šlo o pokus prvního rozpracování skici do podoby finální orchestrální partitury.³⁶ Z Dvořákovy představy o obsazení byla

skladateli splněna pouze úloha Rusalky a Vodníka. Postava Ježibaby byla sice obsazena Marií Klánovou, ale jen v alter-naci s R. Bradáčovou, která zpívala premiéru. Vedení divadla tedy patrně ostatní role vybralo samo dle vlastního uvážení.

Premiéra: výprava a hudební provedení³⁷

Nově působící vedení divadla v čele s ředitelem Gustavem Schmoranzem si kladlo za cíl zvýšit uměleckou úroveň operních produkcí, a proto se v případě *Rusalky* postaralo o velmi pečlivou výpravu. I v oblasti scénografie chtělo divadlo prezentovat nejmodernější trendy výtvarného umění³⁸ a ani opera neměla být pozadu. Proto byla dekorace zadána malíři Ferdinandu Engelmüllerovi (první a třetí jednání) a architektu Janu Kotěrovi (druhé jednání).³⁹ Kostýmní návrhy pocházely z pera Karla Šimůnka⁴⁰ a jejich příprava zahrnovala i fotografování figurantů v hotových kostýmech.⁴¹ Režie se ujal Robert Polák, avšak podle recenzenta *Divadelních listů* na režii v tomto případě spolupracoval i Jaroslav Kvapil: „Zatím ale zvěděl jsem, že na výpravě ‚Rusalky‘ měl Iví podíl libretista p. Kvapil, dle jehož údajů i návrhy ke kostýmům byly provedeny.“⁴²

O tom, jak byla *Rusalka* vypravena a hudebně provedena vypovídá především dobová kritika. S úspěchem se setkala zejména výprava: „Ve druhém obraze je secesní zámek. Je to skutečný pohádkový zámek, celý z mramoru, postavený v moderním secesním stylu. [...] Režie poetické pohádkové scény se nejlepším způsobem ujal pan Robert Polák pod duchovním vedením nového, mladého a energického ředitele, profesora Schmoranze.“⁴³ Chválou scény nešetřili ani čeští recenzenti, někteří se ovšem nevyhýbali ani negativní kritice. Tak např. Antonín Šilhan měl přes celkový dobrý dojem výtku k umístění jezera, odkud vystupuje vodník: „Resumuji-li tedy celkový dojem, uznávám rád, že nastudování celkové a provedení Rusalky che-fem opery p. Kovařovicem bylo zdařilé.“

Pečlivá jako nyní vždy byla i scénická úprava. Jen v jednom směru bych odporučil jinou úpravu scény, položil bych totiž ten pokraj jezera, z něhož co chvíli se vodník vynořuje, více do pozadí, ježto na nynější úpravy scénické, jmenovitě v dějství druhém, vodník, jehož role je více role diváka, na újmu přirozenosti děje vystupuje příliš do popředí.⁴⁴ O mnoho více vytykal výpravě referent *Divadelních listů*, který ve své recenzi podal podrobnější rozbor scény: „Výprava ‚Rusalky‘ pořizována se všemožnou péčí i pietou k mistrovi, přece však musím vytknouti některé věci, o kterých mám jiný názor nežli režisér p. Polák, který jinak mnoho dobrého tu podal. Tedy: V prvním dějství je předepsán libretem palouk na pokraji jezera. Jak by to jinak bylo vypadalo, kdyby na svěže zeleném pažitě tančily lesní žínky. Tu však chaloupka Ježibabina zastavila skoro polovic popředí jeviště, jezero druhou polovinu a lesní žínky točily se tu na maloučkém plácku. Ty žínky bych oblékl buď zeleně nebo bíle (dle lidového podání) – nevím, jaký vtíp v tom, že jedna byla modrá, druhá žlutá, třetí fialová. Vodník v českých pohádkách chodí vždy oblečen, i ve vodě. Znáám jeho šosatý kabát, z něhož mu voda kape. Zvláštní passí bylo také, dát udělat pohádkový zámek v nejmodernějším slohu secesse. Tak nevypadá žádný zámek v lidovém podání a v představách našich posluchačů pohádek. Když už musilo být vidět celý zámek a ne jen sloupořadí, proč nezvolen malebně slepovaný středověký vzor? Ten rybník na terasse se mi také nechtěl líbit. Za to kostýmy byly malebné – ovšem odrážely se slohem od secesního zámku – a např. výjev při tanci působil dokonale pohádkově. Bludičky nejsou ještě u nás secvičeny, ani ty, které jsou řadou na jednom proutku, ani ty, které na šňůrkách poskakovaly. Nebudí nikterak představu bludiček. Dekorace bez kulis osvědčily se dosti dobře, jen vlevo za jezerem vypadalo to příliš ploché. Nebe nad zámek bylo pro večer velmi syté azurové; takové jenom za jasné noci vidíme. Proto teprve, když měsíc vyšel působilo pravým dojmem.“⁴⁵ Z této recenze se dovídáme

např. o osvětlení, které působilo efekt jasné noci. O častém a rušivém využití propadla se zmínil ve své kritice Ludvík Lošťák: „Stejně pochvalně lze se zmíniti o vkusné úpravě vnější a prozíravé režii p. Polákové. (Při reprisách odpadnou snad i rušivé zvuky elektrických zvončeků, provázející výkony propadel.)“⁴⁶ Pozitivně hodnoceno bylo hudební provedení a orchestr pod taktovkou Karla Kovařovice. Chváleny byly i výkony pěvců, zejména sopranisty Růženy Maturové. Většina kritiků hodnocení hudebního provedení odbyla stručně, někteří však hudebním výkonům věnovali větší pozornost jako např. Antonín Šilhan v časopise *Čas*, díky kterému se dovídáme více o dobové situaci v sólistickém ansámblu opery Národního divadla: „Sotva by bylo lze dnes u Nár. divadla lépe obsadit jednotlivé role v Rusalce, než jak se stalo. Pí Maturová, již v posledních létech připadlo tolik titulních rolí českých operních novinek, stála výkonem svým na výši požadavků, které text i hudba na představitelku Rusalky klade. Stopy pečlivého studia jevílo provedení Rusalky, pro jejíž písně stojí k službám pěvkyni bohatý fond hlasový a vroucnost a něha citu. Role princeva, která celkem nečiní žádných velkých požadavků, při premiéře i první reprise připadla pro ochuravění p. Buriana panu Ptákoví. Uznávám rád, že pěvec všechny své síly té roli věnoval, ale partie ta psána je často nad mezí hlasu pěvcova, a tu pak tóny jen s největší námahou vyražené vyznějí zcela huše. Jažibabu by nebylo asi dnes lze jinak obsadit než pí. Bradáčovou, ale to nemění nic na úsudku mém, který

Obr. 7: Fotografie scény 1. jednání Rusalky dle návrhu Ferdinanda Engelmüllera. Uloženo v Archivu Národního divadla, sign. O 302a.

33 ŠOUREK 4, S. 148: „Pro hlavní postavy opery vyhlédl si tentokrát předem výborné interprety a také již při komposici díla na jejich pěvecké schopnosti myslel. Partii Rusalky určil dramatické sopranistce Růžene Maturové, jejího umění si nesmírně vážil a od níž sliboval si znamenitou Rusalcku zvláště od té chvíle, kdy při představení Smetanovy „Hubičky“ se přesvědčil, že i lyrické zpěvy dobře jí leží...“

34 MATUROVÁ, Růžena. Dvě vzpomínky na Ant. Dvořáka. *Národní listy (příloha)*, roč. 69, 1. 5. 1929, č. 120, s. 2: „Mezi představením Smetanovy ‚Hubičky‘, v němž zpívala jsem Vendulku, přišel Mistr Dvořák na jeviště a svým přímým, bodrým způsobem mi takto za-gratuloval: ‚Víte, milostivá paní, ještě dopoledne jsem byl toho mínění, že Vendulka není pro vás vhodnou partií, ale musím vám říci: tou ukolébavkou jste mě chytla, moc jste se mně líbila.‘ Dva dny po tom sdělil mi pan Sinegaglia, italský komponista, synovec skladatele a k tomu milionáře Franchettiho, jehož opera ‚Asrael‘ s velkým úspěchem se v Národním divadle s pí. Foersterovou a p. Florjanským dávala, že Mistr Ant. Dvořák pod dojmem ukolébavky Vendulčiny napsal překrásnou píseň do své opery ‚Rusalky‘, byla to skvělá Rusalčina arie: ‚Měšičku na nebi...‘“

- 35** Fragment autografní partitury, uložen v NM-MAD, inv. č. S 76/1422.
- 36** Autografní souvislá skica, uložena v NM-MAD, inv. č. S 76/1423/1.
- 37** Byly vybrány pouze recenze, které se zabývají výpravou nebo hudebním provedením.
- 38** PTÁČKOVÁ, Věra. Česká scénografie XX. století. Praha: Odeon 1982, s. 18–19; Scénické umění výtvarné. K výstavě „Umění výtvarné v divadle a ve filmu“. Praha: Jednota umělců výtvarných v Praze, 1921.
- 39** Originální scénické návrhy se dochovaly v Divadelním oddělení Národního muzea.
- 40** Originální kostýmní návrhy se dochovaly v A ND, sign. S–O 302s.
- 41** Fotografie se dochovaly v A ND, archivní soubor Rusalka, sign. O 302a.
- 42** -OLEN-. [Zbývá mi doplnit]. Divadelní listy, 20. 4. 1901, roč. 2, č. 10, s. 225.
- 43** GRAF, Max. Anton Dvorak: „Rusalka“. Neues Wiener Journal, 1. 4. 1901, roč. 9, č. 2670, s. 1–2: „Das zweite Bild zeigt das Schloß des Prinzen. Es ist das richtige Märchenschloß, ganz aus Marmor, zeitgemäß secessionistisch gebaut. [...] Die Regie der poetischen Märchenscenen führte in feinsten Weise Herr Robert Polak, die geistige Gesamt- und Oberherrschaft der neue, junge und energische Director Professor Schmoranz.“
- 44** ŠILHAN, s. 4.
- 45** -OLEN-. Česká divadla. Národní divadlo v Praze. Divadelní listy, 5. 4. 1901, roč. 2, č. 9, s. 203–205.
- 46** LOŠŤÁK, s. 2.
- 47** ŠILHAN, s. 4.
- 48** Dramatické umění. Z kanceláře Národního divadla. Národní listy, 1. 4. 1901, roč. 41, č. 90, s. 3.
- 49** CHVÁLA, Emanuel. Rusalka. Lyrická pohádka. Napsal Jarosl. Kvapil. Hudbu složil Antonín Dvořák. Národní politika, 2. 4. 1901 (ranní vydání), roč. 19, č. 91, s. 2.
- 50** Part prvních houslí, 3. pult, s. 1. Uloženo v KNM ND, sign. HP16P3.

co do zpěvu jejího je rozhodně nepřiznivý. Byl jsem vždy velmi uspokojen, když za tím fňukáním Ježibaby zapadly dveře její chatrče. Z role vodníka sotva by bylo lze něco lepšího vytvořit, než co vytvořil p. Kliment, jehož hlasu poněkud drsnému nesvědčila ta svrchu již zmíněná značně přesládlá píseň v druhém dějství. Z ostatních účinkujících uspokojivý byl výkon sl. Kubátové. Výborná byla dvojice pí. Hájková a hajného p. Krössinga, zvlášť kuchťík byl přímo roztomilý. Oba dva vystihli velmi dobře tón lidově komický. Ve zpěvech lesních žínek sl. Bobková, Tvrdková a z Towarnických snažila se každá z dam se uplatnit a odtud nedostávalo se společnému zpěvu vyrovnanosti a souladu. Sbory, které nečiní žádných obtíží, byly tentokrát zpívány dobře. Podobně i výkon orchestru až na některé nepatrnosti byl dobrý.⁴⁷

Některé noviny referovaly o obrovském úspěchu *Rusalky* a ovacích publika: „Zejtra bude první reprisa nové opery ‚Rusalka‘ od Ant. Dvořáka, jejíž včerejší premiéra měla velkolepý, pro celé dějiny české tvorby operní památný úspěch. Hned po prvním aktě byli umělci častokráte voláni, a ovace neutichly, dokud se neobjevil skladatel opery, jemuž podáno na scéně několik vavřínových věncův a palem. Projevy ještě nadšenější následovaly po druhém dějství i na konci hry.“⁴⁸ Podle Emanuela Chvály byl Dvořák vyvolán několikrát po každém aktu a „hlučně aklamován.“⁴⁹ Z houslového partu z archivu Národního divadla se také dovídáme, že skladatel se po konci opery musel na jevišti ukázat celkem osmkrát: „Premiéra *Rusalky* 31/III 1901. Dvořák byl 8x vyvolán.“⁵⁰

Dirigent *Rusalky* Karel Kovařovic

Stále trochu neobjasněný zůstává vztah Karla Kovařovice k Antonínu Dvořákovi a jeho operám. Z některých dokumentů vysvítá, že Kovařovic Dvořákovy opery v oblibě neměl, zejména v počátku své éry na pozici šéfa opery Národního divadla. Již 12. června 1900 se Dvořák příteli A. Göblovi zmínil tom, že

hovořil s Kovařovicem o možném uvedení jeho opery *Vanda*: „Včera jsem mluvil s panem nastávajícím ředitelem opery p. Kovařovicem. Měli jsme krátkou rozmluvu stran opery ‚Vandy‘. Chtějí ji vypravit v lednu. Inu, byl by to tak špás – aby se opera ta po více než dvaceti letech líbila! Co?“⁵¹ Kovařovic nakonec *Vandu* během svého dvacetiletého působení v Národním divadle neuvedl ani jednou. Šourek v publikaci *Vzpomínáme Karla Kovařovice* uvedl, že Kovařovic vstupoval na pozici šéfa opery Národního divadla v roce 1900 jako Smetanovec a žák Zdenka Fibicha: „Naproti tomu o Dvořákovy opery zprvu valného zájmu neměl a také to bylo jistě ve spojitosti s příslušností ke skupině Fibichově. Je v tomto směru charakteristické, že nemohl-li se v začátcích své činnosti u Národního divadla vyhnouti premiéře ‚Rusalky‘, v následujícím slavnostním Dvořákově cyklu k 60. narozeninám skladatele řídil právě jen dvě díla koncertní, totiž scénická provedení ‚Slovanských tanců‘ a ‚Svaté Ludmily‘, ta také premiéru ‚Armidy‘ ponechal později Pickovi.“⁵²

Šourkovo tvrzení ovšem nezůstává osamocené. Další doklad o tom, že měl dirigent k Dvořákovým operám rezervovaný vztah nám zanechal Karel Šípek v dopise Gustavu Schmoranzovi z 30. 10. 1915: „Mýlil se tehdá, mýlí se dnes milý mistr. Pamatuji se, co říkal o *Rusalky*, když ji studoval, o *Rarášku*, když ho znal z klavíru. Proto má lichý repertoar, kusý ensemble.“⁵³

Dalším, kdo podobně hodnotil Kovařovicův postoj k Dvořákovi, byl Kovařovicův syn Josef Kovařovic, autor kroniky *Karel Kovařovic a jeho doba*. Své názory ale značně odvozoval z již existující literatury: zmínil též Šípkův dopis Schmoranzovi a zároveň opakoval Šourkovo tvrzení, že Kovařovic neměl zpočátku o Dvořákovy opery zájem. Intenzivněji se věnoval studování Fibichových oper, když kolem roku 1905 přišla změna: „Zdá se, že tehdy tu byl Kovařovicův rozběh k nastudování ostatních Fibichových dramát, zadrženy poměrně malým zájmem obecnosti

o těžce studovaná díla. [...] S ochladnutím k Fibichově tvorbě po zkušenostech sezóny 1905 začala stoupat jeho víra v možnost rehabilitace některých oper Dvořákových...⁵⁴

Více bylo pak o Kovařovicovi v poměru k Dvořákovým operám napsáno v letech 1912 a 1913, kdy probíhaly ostré dvořákovské boje.⁵⁵ Znovu se otevřely události kolem premiér *Rusalky* a *Armidy* a Kovařovic byl obviňován ze zlého chování vůči Dvořákovi. Pěvec Karel Burian, který nakonec prince v Rusalce nezpíval a z Národního divadla krátce na to odešel ve zlém, obviňoval Kovařovice z nepřipustného chování vůči Dvořákovi: „Za mé doby v Praze dával Kovařovic v sálech a na jevišti Národního (sic!) Dvořákovy slabosti v hudbě dramatické svému byzantinsky příkyvujícímu okolí s obdivuhodným cynismem k lepšímu a teď ‚dělá protesty‘!!!“⁵⁶ Dále to byl pěvec Bohumil Benoni, kdo obviňoval Kovařovice, tentokrát ze msty vůči Dvořákovi: „U p. Kovařovice jest vůbec msta hlavním heslem a nic tak dobře neumí, jako mstiti se; dnes Fibichovi a jiným, dříve Dvořákovi a jiným.“⁵⁷

Nakolik jsou v kontextu dvořákovských bojů tato obvinění pravdivá, či nikoliv, je dnes těžké určit. Můžeme však s jistotou konstatovat, že v Kovařovicově výběru repertoáru lze zaznamenat jistý posun od Fibicha k Dvořákovi ve spojitosti s blízcími se dvořákovskými boji a také, jak uvádí Josef Kovařovic, v souvislosti s dirigentovým zjištěním, že obecenstvo nemá o Fibichovy opery zájem.⁵⁸

Musíme vzít také v úvahu fakt, že Kovařovic se již před svým nástupem do pozice šéfa opery snažil v Národním divadle etablovat jako operní skladatel a na komponování nemohl mít po roce 1900 během svého dirigentského působení v divadle příliš mnoho času. Jistá konkurence mezi oběma skladateli, kteří na jevišti Národního divadla uvedli krátce po sobě premiéry svých oper, tedy mohla v Kovařovicově vztahu k Dvořákovi sehrát svou roli (a naopak, Dvořák mohl brát mladšího Kovařovice v oblasti operní tvorby jako konkurenta). Kovařovicova

Obr. 8: Karel Kovařovic, foto-pohlednice, nedat. Uloženo v Národním muzeu – Muzeu Antonína Dvořáka, inv. č. 6185b I1.

opera *Na starém bělidle* měla premiéru brzy po premiéře *Rusalky* 22. listopadu 1901, navíc pod šéfdirigentovým vlastním vedením. Kovařovic také v této době převzal po Adolfu Čechovi dirigování své opery *Psohlavci*, která byla již v divadle na repertoáru (premiéra 24. dubna 1898). Jeho nástup do pozice šéfa opery byl tedy razantní nejen z hlediska organizačního, ale také ve smyslu prezentace jeho vlastní operní tvorby. Další významnou okolností, která mohla vztahy obou skladatelů ovlivnit, byla Kovařovicova nátura. Kovařovic byl dle vzpomínek současníků nepřístupný, byl velmi přísný k interpretům i skladatelům, kteří chtěli v Národním divadle uvádět svá nová díla.⁵⁹ Výše zmíněné útoky na Kovařovice orientovaly svou pozornost na premiéru Dvořákovy poslední opery *Armida*: Kovařovic byl označován za nepřítel této opery, jejíž premiéru odmítl dirigovat a raději ji přenechal kapelníkovi Františku Pickovi (premiéra 25. března 1904).⁶⁰

Závěr

Divadelní správa se od počátku snažila Dvořákovi vytvořit nadstandardní podmínky pro vznik a uvedení jeho nové opery. Skladatel posílal do divadla svou rukopisnou partituru po jednotlivých jednáních, aby ji zde co nejdříve opsali a mohly být vytvořeny orchestrální

- 51** Dopis A. Dvořáka A. Göbloví z 12. 6. 1900, uložen v NM-MAD, inv. č. S 76/176. Publikován v ADKD 4, s. 188.
- 52** ŠOUREK, Otakar. Kovařovic v mých vzpomínkách. In: *Vzpomínáme Karla Kovařovice* (ed. Jan Petr). Praha: I. L. Kober, 1940, s. 82–90.
- 53** CALMA, Marie. Z Boje pro Janáčkovu Pastorkyni. *Listy hudební matice*, 20. 1. 1925, roč. 4, č. 5, s. 141.
- 54** KOVAŘOVIC, Josef. *Kronika. Karel Kovařovic a jeho doba*. Praha, 1977. *Nepublikovaný strojopis*. Uložen na CD v A ND.
- 55** OTTLOVÁ, Marta. The 'Dvořák Battles' in Bohemia: Czech criticism of Antonín Dvořák, 1911–15. In: *Rethinking Dvořák. Views from Five Countries*. Oxford: Clarendon Press, 1996, s. 125–133; PEČMAN, Rudolf. Útok na Antonína Dvořáka. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1992; KRŠTĀN, Jiří. Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění. Praha: Paseka, 2012.
- 56** MATUROVÁ, Růžena. [Při orchestrových zkouškách]. *Dokumenty. Kovařovic a Dvořák*. Smetana, 12. 4. 1913, roč. 3, č. 16–17, s. 207.
- 57** BURIAN, Karel. [Pane Kovařovic]. *Dokumenty. Smetana*, 1. 5. 1913, roč. 3, č. 18, s. 221–223.
- 58** KOVAŘOVIC, Josef. *Kronika. Karel Kovařovic a jeho doba*. Praha, 1977. *Nepublikovaný strojopis*. Uložen na CD v A ND..
- 59** PETR, Jan (ed.). *Vzpomínáme Karla Kovařovice*. Praha: I. L. Kober, 1940.
- 60** VEJVODOVÁ, Veronika. „Pro dílo jest jen přátelstoucího pochopení.“ K premiéře poslední Dvořákovy opery *Armida*. *Opus musicum*, 2014, roč. 46, č. 5, s. 21–36.

party. Divadlo se však během příprav premiéry Dvořákovy *Rusalky* nacházelo v poměrně dramatické situaci: roku 1900 převzala správu divadla po Družstvu Národního divadla (ředitel F. A. Šubert) nová Společnost Národního divadla (ředitel G. Schmoranz). V operním souboru došlo navíc v únoru 1901 ke stávce divadelního orchestru, který musel být v jejím důsledku zcela obnoven. Premiéra se přesto úspěšně odehrála, a to také díky precizní výpravě, kterou připravilo nové vedení divadla. Vztah nového šéfa opery Karla Kovařovice a Antonína Dvořáka, který dosud nikdo vědecky nerefletoval, nebyl ale patrně příliš vřelý. Během vyvrcholení bojů o Dvořáka v letech 1912–1913 byl Kovařovic ostře napadán a osočován z falešného dvořákovství ze strany tábora Smetanovců v čele se Zdeňkem Nejedlým.

Seznam použité literatury:

- BURGHAUSER, Jarmil. *Antonín Dvořák. Thematický katalog*. Praha: Bärenreiter Editio Supraphon, 1996.
- BURIAN, Karel. [Pane Kovařovici]. *Dokumenty. Smetana*, 1. 5. 1913, roč. 3, č. 18, s. 221–223.
- CALMA, Marie. Z Boje pro Janáčkovu Pastorkyni. *Listy hudební matice*, 20. 1. 1925, roč. 4, č. 5, s. 137–147.
- Dramatické umění. Z kanceláře Národního divadla. *Národní listy*, 1. 4. 1901, roč. 41, č. 90, s. 3.
- GRAF, Max. Anton Dvorak: „Rusalka“. *Neues Wiener Journal*, 1. 4. 1901, roč. 9, č. 2670, s. 1–2.
- HOFFER, Emilian. [Máme nyní orchestr]. *Rozhledy*, 13. 4. 1901, roč. 11, č. 2, s. 60.
- HOFFER, Emilian. *Rusalka. Dalibor*, 6. 4. 1901, roč. 23, č. 14, s. 109–113.
- KOVAŘOVIC, Josef. *Kronika. Karel Kovařovic a jeho doba*. Praha, 1977. Nepublikovaný strojopis, uložen na CD v Archivu Národního divadla.
- KŘEŠŤAN, Jiří. *Zdeňk Nejedlý: politik a vědec v osamění*. Praha: Paseka, 2012.
- KUNA, Milan a kol. (ed.). *Antonín Dvořák. Korespondence a dokumenty*. Kritické vydání. Sv. 1–10. Praha: Supraphon/Editio Bärenreiter, 1987–2004.
- KVAPIL, Jaroslav. O vzniku „Rusalky“. *Hudební revue*, říjen 1911, roč. 4, č. 8–9, s. 428–430.
- KVAPIL, Jaroslav. *O čem vím. Sto kapitol o lidech a dějích z mého života*. Praha: Orbis, 1932, s. 229–232.
- LOŠŤÁK, Ludvík. *Rusalka. Hlas národa*, 2. 4. 1901, roč. neuveden, č. 91, s. 1–2.
- MATUROVÁ, Růžena. Dvě vzpomínky na Ant. Dvořáka. *Národní listy* (příloha), 1. 5. 1929, roč. 69, č. 120, s. 2.
- MATUROVÁ, Růžena. [Při orchestrových zkouškách]. *Dokumenty. Kovařovic a Dvořák. Smetana*, 12. 4. 1913, roč. 3, č. 16–17, s. 207.
- NEJEDLÝ, Zdeňk. *Dějiny opery Národního divadla. Díl druhý*. Praha: Nakladatelství práce, 1949.
- Nejstarší nahrávky Rusalky v Národním muzeu* [online]. Praha [cit. 1. 8. 2022]. Dostupné z: <https://novyfonograf.cz/archiv/120-let-od-premiery-rusalky-oprasujeme-nejstarsi-nahravky-arii-v-narodnim-muzeu/>
- NĚMEČEK, Jan. *Opera Národního divadla v období Karla Kovařovice 1900–1920, I. díl 1900–1912*. Praha: Divadelní ústav – Český hudební fond, 1968.
- [Nový orchestr přišel si poslechnout]. *Pražská kronika. Lidové noviny*, 10. 3. 1901, roč. 9, č. 59, s. 2.
- OLEN-. *Česká divadla. Národní divadlo v Praze. Divadelní listy*, 5. 4. 1901, roč. 2, č. 9, s. 203–205.
- OLEN-. [Zbývá mi doplniti]. *Divadelní listy*, 20. 4. 1901, roč. 2, č. 10, s. 225.
- Online Archiv Národního divadla* [online]. Praha [cit. 18. 8. 2022]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz>
- OTTLOVÁ, Marta. The ‘Dvořák Battles’ in Bohemia: Czech criticism of Antonín Dvořák, 1911–15. In: *Rethinking Dvořák. Views from Five Countries* (ed. David Beveridge). Oxford: Clarendon Press, 1996, s. 125–133.
- PACLT, Jaromír. Pták, Bohumil. In: *Národní divadlo a jeho předchůdci. Slovník umělců divadel Vlasteneckého, Stavovského, Prozatímního a Národního* (ed. Vladimír Procházka). Praha: Academia, 1988, s. 396–397.

- PEČMAN, Rudolf. *Útok na Antonína Dvořáka*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1992.
- PETR, Jan (ed.). *Vzpomínáme Karla Kovařovice*. Praha: I. L. Kober, 1940.
- PIVODA, Ondřej. Kovařovic, Karel. *Český hudební slovník osob a institucí* [online]. Brno: Centrum hudební lexikografie. Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity [cit. 25. 11. 2022]. Dostupné z: <https://www.ceskyhudebnislovník.cz/>.
- PTÁČKOVÁ, Věra. *Česká scénografie XX. století*. Praha: Odeon, 1982.
- PTÁK, Bohumil. Jak jsem zachránil premiéru „Rusalky“ a pro koho psal Ant. Dvořák hlavní partie. *Reforma, ústřední deník Československé živnostensko-obchodnické strany středostavovské*, 26. 5. 1929, roč. 69, č. 123, s. 2–3.
- Scénické umění výtvarné. K výstavě „Umění výtvarné v divadle a ve filmu“*. Praha: Jednota umělců výtvarných v Praze, 1921.
- SLAVÍKOVÁ, Jitka (ed.). Bohumil Pták: Jak jsem zachránil premiéru Rusalky a pro koho psal Ant. Dvořák hlavní partie. *Hudební rozhledy*, 2001, roč. 54, č. 8, s. 41–42.
- ŠILHAN, Antonín [-lh-]. Národní divadlo: Rusalka (dokončení). *Čas*, 6. 4. 1901, roč. 15, č. 95, s. 4.
- ŠOUREK, Otakar. Kovařovic v mých vzpomínkách. In: *Vzpomínáme Karla Kovařovice* (ed. Jan Petr). Praha: I. L. Kober, 1940, s. 82–90.
- ŠOUREK, Otakar. *Život a dílo Antonína Dvořáka*, 4. díl. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957.
- ŠUPKA, Ondřej. *Recepce Dvořákovy a Kvapilovy Rusalky*. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav hudební vědy, 2011.
- VEJVODOVÁ, Veronika. „Pro dílo jest jen přátel rostoucího pochopení.“ K premiéře poslední Dvořákovy opery Armida. *Opus musicum*, 2014, roč. 46, č. 5, s. 21–36.
- VEJVODOVÁ, Veronika. Světové téma v českém hávu. Rána recepce Dvořákovy Rusalky. In: *Dílo a proměna myšlení v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2023, s. 69–83 [v tisku].